

XV. Nekrologer*)

* Nekrologen over *professor, dr. med. Eggert Møller*, der døde i februar måned 1978, er ved en fejldisposition udeladt her. Den vil blive optaget i Universitetets Årbog for kalenderåret 1979.

John F. Kennedy

* Teknologer overvejede, at sende John F. Kennedy, der døde i januar måned 1961, en rød ind-
faldspose til hans borte oplysninger i Universitetets Arkiv for Historikere 1971

Johannes Pedersen

7. november 1883–22. december 1977

Med Johannes Pedersen faldt den sidste af de store fra det »gamle« universitet med den ubrudte tradition. Som forsker opnåede han at øve større indflydelse og ar høste større anerkendelse, udenlandsk så vel som indenlandsk, end det forundes de fleste. Som administrator af forskningsmidler kom han i besiddelse af en magtudøvelse, som få eller måske ingen enkelt humanistisk professor hverken før eller siden her i landet.

Denne dobbelte livsopgave som forsker og administrator krævede ifølge sagens natur en stor spændvidde i personligheden for at kunne lykkes. Der var på samme tid brug for klog forsigtighed og køligt ræsonnement, for følsom indlevelsessevne og frodig produktivitet. Professor Pedersens ypperste videnskabelige bidrag kan da også henføres til to hovedkategorier: de dybdeborende, indfølelsefulde religionshistoriske og -sociologiske arbejder og de systematiserende behandlinger af kulturtræk i orientalske samfund, ofte inden for jura og dogmatik eller religionsfilosofi.

Rige evner var parret med ikke ringe ærgerrighed. Under opvækst og uddannelse var der en udpræget evne til at finde frem til påvirkning, der kunne assimileres, og endelig var der et lykkeligt samtræf af tid og muligheder i hans karriere. Optimale livsvilkår som her kan løbe ud i så meget, men hos Pedersen førte det til ubestikkelig retskaffenhed og retlinet pligtfølelse, så der med rette blev ham meget betroet. Men noget køligt blev det på denne udsatte post, som krævede tilbageholdenhed og selvbeherskelse. Et dybt fond af sund sans og en streg af humor mildnede dog det strenge træk, som direktørrollen lagde over universitetsmanden.

Johannes Peder Ejler Pedersen fødtes den 7. november 1883 i Illebølle, Langeland. Hans fader var skolelærer og virkede under Johannes Pedersens opvækst som leder af den øvelsesskole, som var knyttet til Skårup seminarium. Oplevelsen af grænsen mellem de to verdener, landsbysamfundet, der lå i forlængelse af traditionen, og skoleverdenen, der med nytænkning kilede sig ind i det rodfæstede, kom til at udgøre et grundmotiv i Pedersens forskning. Selv overskred han grænsen til denne fremmede verden, da han i 1895 kom på Sorø Akademi og blev optaget i en drengerepublik med egne uskrevne love, men med byens kulturpræg. Han oplevede her en fortryllelse ved at kaste sig ud i den større verden og forbavselse ved at føle, at den kunne bære. Men den nostalgiske binding til hjemstavnen var uden tvivl medvirkende til et par perioder af skranten, som bevirkede, at den begavede dreng måtte have en længere hvileperiode midt i sin

skoletid. Det fremgår, at han herunder har mødt fuld forståelse og hensyntagen fra sin rektor, den originale skolemand, Bartholomæus Hoff, der var kendt for som talentspejder at finde frem til sine såkaldte »gæslinger«. Som elev synes Pedersen tidligt ovenfra at være blevet behandlet som en lille voksen.

Rektor Hoff synes ved en inspirerende humanisme at have påvirket i retning af selvstændig og fantasifuld tænkning, mens dr. theol. F. C. Krarup som religionslærer påvirkede sin elev ved klar og systematisk behandling af filosofiske og teologiske emner. Det var ikke uden grund, at netop disse to læreres fotografier gennem årene fandt deres plads på synlige steder i Pedersens studereværelse som repræsentanter for de to sider i hans psyke: kreativ tænkning og systematisk gennemtænkning.

Efter dette udviklingsforløb kan det ikke undre, at Pedersen valgte at studere teologi, da han blev student i 1902. Karakteristisk nok var det i dette studium særlig de alment kulturelle aspekter, der tiltrak ham; ikke alene kirkehistorien og religionsfilosofien, men også dogmatikken, der doceredes af Peder Madsen, hvis jyske mål fortsat klang i Pedersens øren gennem årene, og som han yndede at gengive – ledsaget af sit eget anstrøg af fynsk. Skolingen i det middelalderlige i dette systems tankebygning blev siden udnyttet i Pedersens forskning og produktion inden for Islams juridisk-dogmatiske læresystem.

Tidligt i sin studietid opnåede Pedersen universitetets guldmedalje for en opgave om Israels indvandringshistorie. Ved siden af de gammeltestamentlige studier hos professor J. Jacobsen fik han i sin studietid skoling i arabisk og aramæisk hos Frants Buhl, så da han i 1908 havde passeret den teologiske embedseksamen, var han rustet til fortsatte studier i semitisk filologi.

De følgende år er præget af videnskabelige venskaber og tankeudveksling med noget ældre studiefæller. I året efter sin eksamen opholdt Pedersen sig i huset hos Edv. Lehmann, og de udarbejdede i fællesskab en samling af udvalgte bibeltekster i nyoversættelse, såkaldet »Bibelbog«, til brug i religionsundervisningen. Den ældre ven skal her have filet på stilen i oversættelserne, og således blev dette samarbejde af betydning for et forfatterskab, der ofte skulle benytte modersmålet i henvendelse til en større almen læserkreds.

Efter denne optakt til en livslang fortrolighed med Det gamle testamente opnåede Pedersen rejsestipendier og studerede nu i udlandet i 3 år (1909–12), dels assyriologi (hos Peter Jensen og H. Zimmern), dels arabisk (hos August Fischer, P. Schwartz, C. Snouck Hourgronje og I. Goldziher). Hos Snouck erhvervede han sig sin varige interesse for og kyndighed i islamisk pligtlære. Man tør sige, at denne juridiske skoling også senere fik betydning i hans administrative virksomhed. Under rejserne var dog nok det mest inspirerende nogle måneders studium hos Ignaz Goldziher i Budapest. Det var et frit og givende samvær med denne forsker, der forbandt arabistikken og judaistikken på en banebrydende måde, og det bød på faglige samtaler, hvor en faderlig og ligefrem holdning fra læreren gav den unge selvtilid og følelsen af at være kommet på højde. Ved denne tid klaredes det også i hans bevidsthed, at han måtte opgive assyriologien som et primært studiemål og samle sig om det nordvestsemitiske og arabistikken. Dog blev Orientens oldtid altid ved at indtage en hovedplads i hans forståelse af Orientens samfundsliv og kom tillige til at influere hans opfattelse af Islams middelalderkultur.

Ved afslutningen af disse tre år havde Pedersen færdiggjort sin disputats, »Den semitiske Ed«, hvori han frugtbargjorde sine arabiske, assyriologiske og hebræiske studier i en omfattende gennemgang af edens stilling i den semitiske verden, idet han fandt fælles træk i eden ved pagtslutning, forbandelser og religiøse løfter

inden for dette store område i tid og sted. Afhandlingen indleveredes og forsvarede i 1912.

Vilhelm Grønbech var ved siden af Buhl officiel opponent, skønt Johs. Østrup også havde siddet i bedømmelsesudvalget. Arbejdets religionshistoriske anlæg gjorde dette naturligt, og det pegede på den retning, Pedersens studier ville tage de kommende år. Han påvirkedes da stærkt af Grønbechs videnskabelige metode. De var kommet fra beslægtet miljø, skønt Grønbechs synes stærkere religiøst betonet. Første bind af Grønbechs hovedværk, »Vor Folkeæt i Oldtiden«, var kommet i 1909. I 1913 anmelder Pedersen i »Ugens Tilskuer« denne bog med vendinger, der indvarsler hans egen fremtidige holdning: »en primitiv kultur som en hel sammenhæng fra inderst til yderst . . . religionen er ikke sat ved siden af livet, men er netop det, der skal være livets koncentration . . .« I lektionskatalogerne for 1913–14 annoncerer Grønbech forelæsninger over Israels religion, men det kom ikke til nogen publikation, og det skyldes vel, at Pedersen nu gik ind og med sin nærmere specialisering overflødiggjorde dette. Det er således ikke uden grund, at Pedersens »Israel I–II, Sjæleliv og Samfundsliv«, 1920, er dediceret i venskab til Grønbech. Selve bogens inddeling følger i store træk den, som Grønbech benyttede i »Vor Folkeæt i Oldtiden«. Gennem en semantisk analyse af ord og begreber, der knytter sig til menneskets selvopfattelse – sjæl, velsignelse, ære livskraft – og af de kræfter, der binder samfundet sammen – pagt, fred, frelse, troskab – gives en helhedsfremstilling af et primitivt samfund med anerkendelse af dettes ligeberettigelse trods fremmedartetheden. Som Grønbech fandt Pedersen tilknytningspunkter i barndommens bondesamfund. Begge fulgte iøvrigt tendensen i international forskning bort fra at betragte fremmede samfund nedladende. Systematisering og detaljeanalyser af et utal gammeltestamentlige tekststeder indgår hos Pedersen i en lykkelig blanding. Under den benyttede nærlæsning kom det gennem dette arbejde til at stå ham klart, at den såkaldte Wellhausen'ske kildekritiks opfattelse af bl.a. Pentateuchens oprindelse i et redaktionelt interpolationsarbejde fra skriftlige kilder ikke kunne fastholdes, men måtte erstattes af en teori om mundtlig overlevering. Dette synspunkt forfægtedes også i et par separatafhandlinger, som blev modtaget og læst med opmærksomhed og gav anledning til fornyet debat. Professor Paul V. Rubows senere udvikling af tilsvarende tankebaner – helstøbte værker af digtere på grundlag af overtaget kulturstof – mødte ikke anerkendelse fra Pedersens side.

En af 1. verdenskrig forsinket orientrejse satte sig spor i »al-Azhar, et muhammedansk Universitet«, 1922, samt i en stor, stofmættet artikel i Enzyklopädie des Islam, »masdjid«, om organiseringen af lærdom og kult, et emne, som bestandigt optog Pedersen, også i hans otium. Oplevelsen af det endnu middelalderligt prægede samfundsliv i Østen inspirerede også til den bredt anlagte, halvt populariserende »Islams Kultur«, 1928.

En særlig linie i forfatterskabet indledtes ved samme tid. Som bekendt skød en bølge af interesse for indisk og anden mystik ind over Europa efter 1. verdenskrig. Også her var der paralleller i Grønbechs og Pedersens produktion, skønt deres veje nu begyndte at divergere. Den emotionelle side af Pedersens natur ytrede sig i en ægte grebethe, som han også senere ved tolkningen af arabiske mystiske tekster meddelte sine studerende. Man kan iagttage den i udvalget af tekster i egne oversættelser, »Muhammedansk Mystik«, 1923. En tekststudgave af en central bog om mystikken, al-Sulamî, Kitab tabaqat al-sufiyya, arbejdede Pedersen med gennem mange år, idet et fransk forlag i første omgang svigtede. Først i sit otium fik han planen gennemført, et bevis på hans umådeligt seje vilje og støtte arbejdsgang.

Ved professor Buhls afgang i 1922 overtog Pedersen hans lærestol. Undervisningen samlede sig som hos forgængeren om et fast pligtrepertoire: hebraicums-undervisningen, hyppige begynderkurser i syrisk og arabisk, samt aramæiske og fønikiske indskrifter. Imens dækkede Johs. Østrup arabisk litteratur og islamisk kultur, i en lang årrække som ekstraordinær professor. Det bevirkede, at der for Pedersen blev kræfter frigjort til administrative opgaver, men ved Østrups afgang voksede til gengæld kravene til undervisningens omfang. Da var Pedersen for længst kommet ind på centrale poster i styrelserne, både på universitetet og i Carlsbergfondet. Her kom han ind i bestyrelsen efter Erslev i 1926, og i 1933 overtog han den tidkrævende formandspost.

Det vidner om et vel tilrettelagt og flittigt dagligt arbejde, at der blev ved med at komme en fortsat strøm af videnskabelige arbejder: *Inscriptiones semiticae*, 1928 (en udgave af jødisk, samaritansk, syrisk og arabisk indskriftsmateriale fra samlingen R. Ustinow i Oslo); *Scepticisme Israelite*, 1931, hvori Prædikerens Bog søges forstået inden for hebræisk egenkultur, uden den ellers antagne hellenistiske påvirkning. Der bygges på arabisk digtning og paralleltræk i denne. Til brug for hebræiskundervisningen skrev han en meget benyttet »Hebræisk Grammatik«, 1926, hvori der lægges op til sprogpsykologiske studier, et felt, som Pedersen dog siden lod ligge.

Den sidste part af »Israel«, III–IV, som skulle behandle samme begrebskompleks som Grønbechs 3–4, hellighed og kultus, mennesket over for guddommen, lod vente på sig indtil 1934. Det historiske forløb, som havde været underordnet i første part, måtte her komme til at spille en væsentlig rolle i skildringen af brydningen mellem mosaisk og kanaanæisk religion, mellem nomade- og bondekultur. I forholdet til hovedingetypen røber kong David moderne træk, der vidner om dybe forskydninger, som også indvarsler profettidens sociale dissonanser. Nogle af bogens mest banebrydende bidrag er at finde i ekskursioner bag i bogen, som har virket meget befrugtende på senere behandlinger af Israels religionshistorie.

Med dette bind følte Pedersen, at han havde sagt sit sidste ord om Det gamle testamente, og i de følgende år syslede han med de nye fund fra Ugarit, Karatepe og tildels fra Qumran. Inden for de to første områder publicerede han artikler. Under krigen, hvor der levedes ham noget mere fritid fra det administrative, skrev han en smuk kulturhistorisk bog, »Den arabiske bog«, 1946. Hans undervisning og publikationer kredsede mere og mere om arabistikken i disse år. Særlig omtale fortjener et par artikler om den arabiske lægprædikant, den vulgære popularisator og snylter på mystikken i moraliserende anvendelse.

Afklaring og visdom præger to religionshistoriske artikler fra 1955, »The Fall of Man« i festskriftet for S. Mowinckel, og »Wisdom and Immortality« i Rowley-festskriftet. De viser endnu det klare blik for centrale kultursammenhænge og er fuldt på højde med de bedste bidrag i »Israel«.

Pedersen trak sig tilbage fra sin lærestol i 1950 og fra formandsposten på Carlsberg 1955 med en lykkelig periode bag sig. Han nød et langt otium i nærheden af bryggeriet og bevarede gennem mange år sin studieevne, førend den klare hjerne svækkedes af sygdom. Det virkede så tragisk, fordi netop hans *judicium* havde været så sikkert.

Professor Pedersen modtog mange æresbevisninger gennem årene. Han blev teologisk æresdoktor ved Lunds universitet 1923, ved Manchester University 1947 og Glasgow University 1951. Han blev medlem af Videnskabernes Selskab 1924, formand for dets historisk-filosofiske klasse 1942 og præsident for selskabet 1963–69. Han blev medlem af mange lærde selskaber i udlandet, Vetenskaps-Societeten i Lund 1927, Society for Old Testament

Study 1931, Det norske Videnskabs-Akademi i Oslo 1932, Kungl. humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund 1935, Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen 1936, Akademiet i Berlin 1939, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien i Stockholm 1940, Society of Biblical Literature and Exegesis og American Oriental Society 1947, Kungl. Vetenskaps- og Vitterhetssamhället i Göteborg 1948, The British Academy og Akademie der Wissenschaft und der Literatur zu Mainz 1950, Deutsche Morgenländische Gesellschaft 1953, Oosters Genootschap 1956, Royal Asiatic Society, London 1961, School of Oriental and African Studies in London 1963. Han var medlem af Academie Arabe i Damaskus og af akademiet for det arabiske sprog i Cairo.

Han var medlem af konsistorium 1919-22 og 1928-33 og blev indvalgt i universitetskommissionen 1936. Han var ved sin død storkorsridder af Dannebrog siden 1955.

Frede Løkkegaard

Mogens Boserup

28. august 1910–12. januar 1978

De ydre rammer om Mogens Boserups liv er ikke ganske kort fortalt. Han nåede længere omkring – også fagligt – end de fleste, på en rejse som gennem de godt 67 år var præget af hans skarpe, kritiske begavelse, et meget levende engagement og en stor flid. Mange sætter tempoet ned, når de når op mod pensionsalderen. Ikke Mogens Boserup. Ved sin død var han midt i en kolossal aktivitet, stærkt engageret, også internationalt.

Mogens Boserup fødtes i Fakse (søn af konsul C. J. Boserup og hustru Julie Boserup, født Lund), blev student fra Herlufsholm (1928) og studerede en kort overgang sanskrit – hans talent for og beherskelse af sprog, incl. dansk, var usædvanlig. Studenterårene var præget af nazismens vækst, og for Mogens Boserup af et klart engagement i kampen herimod (1937–43 var han redaktør af »Clarté«, derefter hovedredaktør for det illegale »Vejen frem«). Cand. polit. blev han i 1935 og var derefter et par år i Nationalbankens valutakontor, Valutacentralens forløber. Mens hans kone, cand. polit. Ester Boserup, i mange år forblev i denne administration, gik Mogens Boserups vej et tiår om ad Det statistiske Departement (nu: Danmarks Statistik). Han må have gjort det godt: I 50'erne fik han tilbudt – men afslog – stillingen som departementschef efter Cohn. Han følte sig stærkt engageret i det internationale arbejde, han da stod midt i. Måske lurede der også en tvivl hos ham, om hvorvidt det administrative arbejde forbundet med stillingen ville tilfredsstille ham. Det var jo ved skrivebordet, i analysen, han fik de største glæder – og følte vel ikke uden grund, at administrativt arbejde tog tid fra andet, for ham mere givtigt.

I 1947 ansattes han – tillige med Ester Boserup – i United Nations' Economic Commission for Europe, i forskningsafdelingen, hvor N. Kaldor var chef, mens Gunnar Myrdal var generalsekretær. Her blev han i godt et tiår, de sidste par år som vicedirektør og betegnede selv siden perioden som »et lykkeligt tidsafsnit«. Han satte i høj grad sit præg på aktiviteten – som jeg selv i 1948–51 oplevede på nært hold. Stadig up-to-date i økonomisk teori og uhyre flittig præsterede han her en række arbejder i »anvendt økonomi« (bedre på engelsk: »applied economics«), som med rette var med til at hæve og fastholde ECE's rapporter på et højt akademisk niveau.

Men Mogens Boserup voksede aldrig så fast, at han blev immobil. Et nyt tiår fulgte, nu optaget af udviklingslandenes problemer. 1958–60 var han i Indien, nogle måneder også i Oxford. En del af hans erfaringer fra denne periode

har sat sig spor i *An Asian Drama* af Gunnar Myrdal, med hvem han da samarbejdede, og satte sig videre spor i hans efterfølgende administrative og akademiske arbejder med u-lands problemer. Fra 1960–62 var han konsulent for Grønlandsudvalget af 1960 og udarbejdede, med assistance af Viggo Svendsen, den store, dybtborende *Økonomisk Politik i Grønland* – et kæmpearbejde, som stadig er et standardværk, og som man ikke forstår, han kunne klare at afslutte på godt 1½ år. Det føltes af alle ganske selvfølgeligt, at han i 1962 blev sekretariatschef for udenrigsministeriets nye kontor for teknisk samarbejde med udviklingslandene, en stilling han – afbrudt af et års ophold som direktør for FN's afrikanske institut for økonomisk udvikling og planlægning i Dakar – beholdt til han i 1966 (omskider!) vendte tilbage til Københavns Universitet, først som lektor og afdelingsleder, fra 1970 som professor i nationaløkonomi. Dette blev det sidste tiår.

Ved universitetet fyldte Mogens Boserup en stor, tom plads. Han spændte bredt, med alternerende forelæsninger, frem for alt om udviklingslandene, om komparativ økonomi (herunder de socialistiske landes økonomi) og om teorihistorie. Ingen enkelt vil efter ham kunne dække disse områder. Om han blev skamredet, ved jeg ikke. Men jeg ved, han var levende optaget af alle emnekredse. Og hans flittige produktion af bøger, artikler og undervisningsnoter tyder på, at der blev tid ud over undervisningen.

Hans undervisning lå på et højt akademisk niveau og krævede noget af auditoriet. På udmærket måde blev den beskrevet således af studenterne (i anledning af hans professoransøgning): »Et ... karakteristisk træk er hans relative frie holdning til pensum ved forelæsningerne, idet der ikke doceres i bøgerne linje for linje, men mere kommenteres og kritiseres. Dette kan siges at være en rigtig akademisk holdning og bør derfor noteres på plussiden – selv om det på den anden side volder visse problemer for studenterne, som kan føle sig lidt usikre over for, hvad der forlanges til eksamen«.

Om man – som antydet ovenfor – kan tale om Mogens Boserup's fire tiår, er det mere vanskeligt at opdele hans litterære produktion. Det blev i anvendelse af økonomisk teori på konkrete problemer, han gjorde sine mesterstykker, jfr. også Jørgen Gøtting's artikel om Mogens Boserup i *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, 1978, nr. 1.

En bibliografi er offentliggjort i *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, 1978. Nogle ganske korte og spredte kommentarer er på sin plads.

Økonomisk Politik i Grønland (1963) er allerede nævnt. Man kan herfra fremhæve den enkle, klare analyse af samspillet mellem løn- og indhandlingspolitik og kapitaloverførslerne. Han vendte ofte siden tilbage til grønlandske problemer. Aldrig – og det gælder mere generelt – veg han tilbage fra at fastholde lidet populære synspunkter, f.eks. i sprogdebatten eller i den i en periode heftige diskussion om »fødestedskriteriet« for lønfastsættelsen.

Til denne gruppe af arbejder om udviklingsproblemer hører den lille bog om *Sydeuropas landbrugsproblemer* (1957), hvori fremhæves landbrugets afgørende placering under udviklingsprocessen¹. Synspunktet – måske inspireret af Sovjets modsatte politik i mellemkrigsårene – var i modstrid med tidens tyrkertro på, at industrialiseringsprocessen alene drejer sig om industripolitik. Han vendte tilbage til og uddybede problemet i et bidrag til W. W. Rostow (ed.), *The Economics of Take-off into Sustained Growth*, London 1963. (Genoptrykt på tysk i 1972).

1. Man kan gætte på, at der her har været tale om gensidig inspiration hos ægteparret Boserup, jfr. Ester Boserups mange arbejder om dette spørgsmål.

Udviklingsproblemer er videre behandlet i en essaysamling *Hjælper vi?* (1967). Værdifuld og klargørende er her ikke mindst polemikken mod overfladiske argumenter omkring »imperialismen« såvel som den nuancerede diskussion af hjælpens form. Mogens Boserup betegnede selv dette som et populærvidenskabeligt arbejde. Det er det, men på et højt niveau.

Blandt de teoriehistoriske arbejder må frem for alt den omfattende *Deres egne ord* (2. udg. 1976) fremhæves. Bogens princip er, at den nærmeste og bedste kilde til klassikerne er klassikerne selv. Gennem lange excerpter får forfatterne selv lov at føre ordet. Det hele indrammes af korte, præcise introduktioner. Det synes en let måde at skrive bog på. Ingenlunde. Bogen er et kæmpearbejde, hvor indsatsen består i fra de meterlange hylder at hente netop det prægnante og for de enkelte karakteristiske. Det er en usædvanlig materialesamling, som er karakteristisk for Mogens Boserup selv: Gå til kilderne og vær vagtsom over for andenhånds materiale. – I denne sammenhæng må tillige fremhæves det indledende kapitel til *Danske økonomer* (1977), en tour de force gennem dansk teoriehistorie – og, som altid, meget velskrevet. Det klinger, i et livfuldt og smukt dansk. Ligeledes må nævnes hans usædvanlige viden om Karl Marx. Også her havde han selv været ved kilden, til stor gene for mere overfladiske. Han havde ikke meget tilovers for troende eller ikke-troende, som byggede argumenterne på læsning om Marx' teori. Hans eget synspunkt var ganske klart: Marx' økonomiske teori er teoriehistorisk interessant og for sin tid banebrydende, men ikke levende i dag. Marx' sociologiske bidrag satte han meget højere.

Til alt dette bør tillige nævnes de hyppige indlæg i dagens debat. »Da vi er samfundsforskere, er også dette en del af vore pligter«, sagde han. Til denne side kan også henregnes bogen om *Tyskland efter sammenbruddet* (1945), et resultat af en længere rejse i Vesttyskland lige efter krigen. Hans fortrolighed med tysk kultur fra før 1933, hans afsky over for nazismen og hans dybt forankrede humanisme lyser ud af denne bog.

Nogle af Mogens Boserups bidrag til tidens debat gik langt ud over, hvad man kunne kalde det journalistiske. I *Vor voksende verden* og i et bidrag ved det nordiske nationaløkonomiske møde i Reykjavik 1975 er det en tænksom økonom, der tager dommedagsdebatten op til en kritisk vurdering. Rom-klubbens overfladiske argumentation får læst og påskrevet. Det er slet og ret spændende læsning og som altid byggende på et meget omfattende litteraturkendskab. Ingen ved den statsvidenskabelige afdeling nåede ham til skuldrene i almen viden. Han var slet og ret en lærd mand, ofte på helt overraskende områder. Et eksempel er demografien, hvor han gav originale bidrag, jfr. også hans aktiviteter i demografiens *International Union*. (En mindeartikel er offentliggjort i *News Letter*, March 1978).

Mogens Boserup stillede store kvalitetskrav til sig selv. Det gjaldt fagligt, og det gjaldt menneskeligt. Uden at være moraliserende var han et dybt moralsk menneske, som påvirkede os alle stærkt. Han havde meninger, havde meningers mod og var blottet for autoritetstro. Hans påvirkning vil fortsætte, så længe vi, der har kendt ham, lever. Og ud over dette korte tidsspand kan man gætte på, at hans arbejder er af den slags, som flere gange vil blive genopdaget. Godt det samme.

P. Nørregaard Rasmussen

Carl Tjensen

1. Man kan godt på, at der har været tale om ganske forskellige, dog beslægtede
Begrænsninger, idet disse Begreber må siges at have en fælles

Carl Iversen

5. marts 1899–1. juni 1978

Carl Langballe Iversen, Københavns Universitets rektor 1958–1966, døde i 1978 i sit 80. år.

Carl Iversen viste tidligt meget betydelige boglige evner. Han voksede op under yderst beskedne kår i Randers som søn af kusk ved brændevinsfabrikken, Niels Iversen. De økonomiske vanskelige forhold under opvækst og studietid, som han ofte omtalte, skærpede viljen til selv at nå vidt i samfundet. Men samtidig efterlod de en økonomisk og menneskelig generøsitet, som siden kom mange studerende og yngre kandidater til gode.

Efter studentereksamen i 1917 fra Randers Statsskole flyttede Carl Iversen til København for at studere statsvidenskab. Han gennemførte studiet med fremragende resultater, samtidig med at han fra 1920 blev en flittig medarbejder ved dagbladet Børsen. Denne kombination viste hans ambition om og tidligt udviklede evne til at beherske både de vanskeligste dele af økonomisk teori og aktuelle problemer. Hans eksamensresultat er aldrig blevet overgået i det statsvidenskabelige studiums historie. Hans belæsthed, flid og overblik huskedes længe med en vis ærefrygt af medstuderende.

Det var derfor naturligt, at han kort efter sin eksamen ved siden af medarbejderskabet ved Børsen og manuduktionsundervisning ved universitetet gik i gang med sit første videnskabelige arbejde: Besvarelsen af universitetets prisspørgsmål 1924. Emnet virker ikke umiddelbart indbydende på en senere generation af økonomer: »Efter en Bestemmelse af Begreberne: Produktionsperiode, Kapitalens Investeringsperiode og dens tekniske Form undersøges, i hvilken Grad de tre Begreber skifter kvantitativt og kvalitativt og dermed det totale Produktionsudbytte, når Forholdet mellem den til et Samfunds Rådighed stående Kapital og Folketallet ændres enten ved Kapitalødelæggelse eller ved, at Folketallet forøges«, men den gav Carl Iversen mulighed for at dokumentere sin suveræne beherskelse af datidens kapitalteori, udviklet især af Böhm-Bawerk og Wicksell.

I en meget anerkendende bedømmelse skriver professor L. V. Birck og Bertil Ohlin, Carl Iversens samtidige og i flere henseender nærmeste fagfælle blandt den store generation af svenske økonomer, at »Forfatteren (viser) en udmærket Evne til klart og i et prægnant Sprog at opfatte og gengive andre Forfattere, ligesom han viser fuldt Herredømme over sin Videnskabs Methodik og Terminologi«. Men der er også kritiske bemærkninger: »Fremragende Evner som Dogmehistoriker er hos Forfatteren ikke ledsaget af tilsvarende Evner til at bryde nye Veje«.

Som en af de første danske økonomer var Carl Iversen i universitetsåret 1925–1926 efter at have modtaget universitetets guldmedalje på studieophold i udlandet. Han tilbragte dette år, som skulle blive meget afgørende for hans fremtidige arbejde og interessefelt, ved Harvard University, hvor han især fulgte professor F. W. Taussigs undervisning i international økonomi. Taussig var datidens førende autoritet inden for udenrigshandelens teori og var i denne periode i gang med et omfattende empirisk forskningsprojekt med sammenlignende studier af en række landes betalingsbalanceudvikling før og efter første verdenskrig. En række fremragende yngre forskere, bl.a. Viner og J. H. Williams, var blevet tilsluttet Harvard, og Carl Iversen knyttede uvurderlige personlige kontakter og venskaber med de bedste i sit fag. Selv de, der først 30 år senere hørte Carl Iversens udenrigshandelsforelæsninger, kunne ikke undgå at blive smittet af den inspiration, som blev resultatet af dette studieophold og som også var grundlaget for disputatsen fra 1935, *Aspects of the Theory of International Capital Movements*.

Temaet for forskningsprojektet på Harvard og for Iversens store arbejde var væsentligt og har fortsat aktualitet: Studiet af de processer, der tenderer i retning af at eliminere en engang opstået uligevægt på et lands betalingsbalance, f.eks. ved reparationsbetalinger eller kapitalbevægelser – den såkaldte transfereringsmekanisme.

Disputatsens særlige fortjeneste var dens meget detaljerede analyse af den »klassiske« transfereringsmekanisme, hvor det antages, at den samlede efterspørgsel i de to lande, der optræder i modellen, er konstant, således at den reale transferering alene sker gennem en monetær kontraktion og prisfald i det land, der har præsteret f.eks. reparationsbetalinger, og monetær ekspansion og prisstigning i det modtagende land. Den reale transferering sker således ved en ændring i bytteforholdet.

Iversens fremstilling af den klassiske teori er blevet stående som den autoritative til trods for den skarpe konkurrence fra Taussig og dennes andre elever. Det er selv i dag svært at åbne en lærebog i international økonomi uden at finde henvisninger til denne del af standardværket fra 1935.

Men bogen går også ganske grundigt ind i analysen af andre transfereringsmekanismer, som har en mere fremtrædende plads i nutidige fremstillinger. Der gives således en grundig oversigt over økonomisk-politiske reaktioner – finanspolitisk stramning i det betalende land og ekspansion i det modtagende – et mønster, som især de franske reparationsbetalinger til Tyskland i 1870'erne frembyder et eksempel på.

Der gives endelig og ikke mindst en meget fyldig gennemgang af 1920'ernes erfaringer med de tyske reparationsbetalinger, hvor en real transferering blev blokeret, navnlig af kreditorlandenes uvilje til at føre en ekspansiv politik. Ohlin og Keynes havde i 1929 afsluttet hver deres hovedforklaring, og det kan ikke hævdes, at Iversens fremstilling bringer noget egentligt nyt eller væsentligt udvider Ohlins synspunkt: at realtransferering sker gennem indkomstændringer – den transfereringsmekanisme, som siden skulle blive formaliseret i udenrigshandelsmultiplikatoren.

Bogen er på samme tid spændende og fremmedartet for en nutidig læser. Rent teoretiske afsnit veksler mellem gennemgang af historiske episoder. Der bruges få, men velvalgte statistiske data. Fremstillingen er overalt klar, trods den manglende formelle udvikling af modellerne. Og den er ikke mindst særdeles velskrevet; Iversen var meget omhyggelig og sikker i sin omgang med såvel det danske som det engelske sprog.

Carl Iversen var efter sin hjemkomst fra U.S.A. blevet assistent ved økono-

misk-statistisk laboratorium; i 1931 blev han lektor, og i 1935 docent. I en hårfin afgørelse blev senere professor Jørgen Pedersen foretrukket, da begge var ansøgere til et docentur i 1934, men indstillingen omtalte Iversens kvalifikationer så rosende, at et ekstraordinært docentur blev oprettet året efter. I 1939 oprettedes et ekstraordinært professorat til Carl Iversen; det rets- og statsvidenskabelige fakultet sluttede sin ansøgning herom med at understrege, »at den Position, som Dr. Iversen har erhvervet sig, vil kunne gøre det vanskeligt allerede i de nærmeste år at fastholde Dr. Iversens Tilknytning til Universitetet som Docent ...«. Der tænktes herved ikke blot på Handelshøjskolen, hvor Iversen havde undervist som ekstern docent siden 1934, men også på hans muligheder uden for universitetet. Carl Iversen var en universitetslærer, hvor kun interessen for økonomisk teori og for undervisningen bandt ham til Københavns Universitet; alternative muligheder savnede han ikke.

I de godt 30 år, hvor Carl Iversen var aktiv universitetslærer – fra ansættelsen som assistent, til rektorembetet lagde beslag på størstedelen af hans arbejdskraft – vil han stå i erindringen hos mange årgange af statsvidenskabelige studerende som en central figur. Hans undervisning var grundig og meget velforberedt, men alligevel yderst levende. Bedst var han i sine teoriehistoriske forelæsninger; få steder kan man have fået en så god forståelse af Ricardo, Mill og Marshall som ved at lytte til Iversen. 1970'ernes studenterkrav om kraftige indskrænkninger i forelæsningerne til fordel for andre undervisningsformer ville ikke have vundet tilslutning blandt Iversens tilhørere – måske dog også, fordi man følte sig mere tryk ved ham i forelæsningsrollen end i alternative, mere »aktive« undervisningssituationer. Han kunne være skarp, næsten nådesløs, når fornuftige svar på hans spørgsmål til auditoriet udeblev. Og både ved sådanne lejligheder og ved eksamensbordet havde han en vis forkærlighed for overraskelsesmomentet; en eksamination om pengeteori kunne f.eks. blive indledt med at kaste en énkrone over bordet til eksaminanden uden nærmere kommentarer.

Der blev efter 1939 i stigende grad trukket på Carl Iversens evner uden for universitetet. Under krigen blev han medlem af det såkaldte professorudvalg, der skulle skabe et overblik over Danmarks sandsynlige problemer i efterkrigstiden. Hans særlige interesse var valutakurspolitikken og opbygningen af det internationale valutasamarbejde. Han udarbejdede et meget klart og velskrevet bidrag til professorudvalget.

Efter krigen stod Carl Iversen med sin viden om udenrigshandel og valutasamarbejde og sine kontakter med førende udenlandske kolleger nærmest blandt danske økonomer til de mange nye internationale opgaver. Han var på en rådgivende mission til Chile i 1950 – en erfaring, der gav hans beskrivelse ved forelæsningerne af en inflationsøkonomi et særligt autentisk præg – til Iraq i 1953 og til Ceylon i 1956. Ved slutningen af sin løbebane påtog han sig endnu en, mere langvarig, udsendelse som rådgiver for Ugandas regering (i 1970).

Men også i det danske samfund uden for universitetet fik Carl Iversen mange tillidshverv. Han afløste sin kollega Axel Nielsen som næstformand i Danmarks Nationalbanks repræsentantskab i 1951 og beklædte denne post i 20 år. Han fik sæde i enkelte store erhvervsvirksomheders bestyrelse, bl.a. Burmeister & Wain.

Hans anseelse som økonom og pædagogiske autoritet gjorde det til en naturlig ting, at han blev opfordret til at lede det nystartede økonomiske råds formandskab i 1962. Han beklædte denne vigtige post i syv år, vist ikke uden skuffelser; det var en ulige vanskeligere opgave i skrift og tale at overbevise de forskellige samfundsgrupper om mere helhedsprægede synspunkter end noget andet, Carl Iversen havde prøvet. Den kortfattede form, i hvilken han som formand forventedes

at meddele sig til presse og offentlighed, lå ikke rigtigt for ham. Men betydelig respekt stod der om hans person, også i politiske kredse; nationalbankdirektør Erik Hoffmeyer minder i sin nekrolog i *Nationaløkonomisk Tidsskrift* om, at statsminister J. O. Krag i 1964 tilbød Carl Iversen formandskabet i Nationalbankens direktion.

Blandt fagfæller vil mange huske ham som drivkraften i Nationaløkonomisk Forening – som foreningens sekretær og redaktør af tidsskriftet 1936–1947 og som formand 1952–1958. Her, som på økonomisk-statistisk laboratorium, skyede han ingen administrative byrder. Enhver, der har set et af Carl Iversen ført kartotek – over laboratoriets bogbestand eller foreningens medlemmer – vil tvivle på, at EDB-førte kartoteker kan gøres så pålidelige. Men først og fremmest højnede han gennem sin myndige ledelse af foreningen debatten om samfundsøkonomiske emner, en indsats, for hvilken han blev hædret med udnævnelsen til æresmedlem ved foreningens 100-års jubilæum i 1972. Da han fyldte 70 tre år tidligere, havde en snes kolleger hædret ham ved et sjældent vidtspændende festskrift – dog ikke så vidt, at bidragene bevægede sig ud over Iversens egne mange interessefelter.

En meget stor del af Carl Iversens arbejdsindsats lå dog bestandig, hvor mærkeligt det end kan lyde efter opregningen af hans mange hverv, på Københavns Universitet. Han havde været medlem af Konsistorium allerede i 22 år, da han i 1958 valgtes til rektor. Han beklædte embedet i otte år, længere end nogen anden rektor i nyere tid.

De samme egenskaber, som prægede Carl Iversens virke som universitetslærer, trådte også frem i hans varetagelse af rektoratet: Sjælden pligtfølelse og omhu, klarhed i fremstilling af universitetets problemer indadtil og over for offentligheden og en mærkbar utålmodighed over for manglende forståelse hos andre.

Årene 1958–1966 var en voldsom ekspansionsperiode for Københavns Universitet. Studentertallet tredobledes fra 6.000 til 18.000, men der kom også væsentligt forøgede bevillinger. Med en vis stolthed nævnede Carl Iversen i sin sidste tale som rektor ved årsfesten den 24. november 1966, at universitetet i perioden 1958–1966 bl.a. fik 43 nye professorater, 72 afdelingslederstillinger, 353 videnskabelige assistentstillinger og 451 ikke-videnskabelige stillinger, og han sluttede sin tale med en varm tak til undervisningsministeriet og folketinget for universitetets bevillinger – utvivlsomt den seneste årsfest, hvor så anerkendende ord har afsluttet rektors beretning. Lokaleproblemerne og udbygningsplanerne, der lå den afgående rektor meget på sinde, får dog nogle mere utilfredse – og iderige – bemærkninger med på vejen.

Det var en æstetisk oplevelse at høre Carl Iversens tale i forelæsningslokalet og ved universitetets funktioner. Han lagde en vældig forberedelse i selv korte taler, men kvaliteten blev også fremragende: Præcise i indholdet, vittige i formen. Når han rejste sig fra sin plads foran scenen på Det kongelige teater ved forestillingen efter årsfesten, blev der lyttet. Allerbedst udtrykte Carl Iversen sig dog i en mindre kreds som f.eks. ved de årlige rektormiddage. Enhver, der oplevede Carl Iversen i sådanne mere festlige stunder, vil kunne huske ham som et charmerende og venligt menneske, hvis evner til at karakterisere personer og situationer gennem en kort rammende historie var vanskelige at overtræffe.

I sådanne glimt anede man også, at Carl Iversen trods sit stærke engagement i universitetets og samfundets mere upersonlige problemer og sine mange udadvendte aktiviteter, ikke mindst var et intenst følelsesmenneske, som havde usædvanlig meget at tilbyde dem, der stod ham nær.

Niels Thygesen

Professoren, 1922-24.

N. H. Sørensen var i 1922-24 professor i zoologi og zoologisk anatomi ved Københavns Universitet. Han var i 1922-24 professor i zoologi ved Københavns Universitet. Han var i 1922-24 professor i zoologi ved Københavns Universitet.

I 1924 var han professor i zoologi ved Københavns Universitet. Han var i 1924 professor i zoologi ved Københavns Universitet. Han var i 1924 professor i zoologi ved Københavns Universitet.

N. H. Sørensen var i 1924 professor i zoologi ved Københavns Universitet. Han var i 1924 professor i zoologi ved Københavns Universitet. Han var i 1924 professor i zoologi ved Københavns Universitet.

N. A. Pär.

Nils Thijssen

Niels Hansen Søe

29. november 1895–10. juni 1978

Professor, dr. theol. h.c. N. H. Søe døde den 10. juni 1978, 82 år gammel.

N. H. Søe blev født den 29. november 1895 og stammede fra en mindre landbrugsejendom i Urlev sogn, Vejle amt. Han blev student i 1914 fra Horsens og teologisk kandidat 1920. I nogle år virkede han herefter som manuduktør og tog i 1922–24 på studierejse, inden han blev sognepræst i Hvidovre. Her fungerede han til 1930 og blev dansk præst i Shanghai, hvor han var til 1933.

I 1924 var Søe blandt ansøgerne til docenturet ved det teologiske fakultet i systematisk teologi og skrev i denne anledning – da stillingen skulle besættes ved konkurrence – sit første større videnskabelige arbejde »Kristelig Gudstro og videnskabelig Verdensforklaring« (udgivet 1925). Dette docentur blev igen ledigt i 1933, og Søe blev denne gang foretrukket, atter efter konkurrence. I 1939 blev Søe som den eneste ansøger professor Eduard Geismars efterfølger. Han blev teologisk æresdoktor ved Oslo Universitet 1951, var universitetets prorektor i 1962–63. I anledning af sin 70-årsdag modtog han et vægtigt festskrift.

N. H. Søe var særdeles godt forberedt til at overtage docenturet og siden professoratet i systematisk teologi. Han havde drevet omfattende systematisk-teologiske studier som præst, og det teologiske fakultet fik i ham den første repræsentant for og selvstændige arvtager af den såkaldte dialektiske teologi, der startede i Tyskland efter 1. verdenskrig som et opgør med liberalteologien og med Søren Kierkegaard som en af dets væsentligste inspirationskilder. Især Karl Barths teologiske forfatterskab havde Søes bevågenhed, men også Fr. Gogartens, E. Brunners og R. Bultmanns tidlige bøger og skrifter og deres indbyrdes diskussioner tiltrak hans opmærksomhed. Søes eget teologiske forfatterskab består fra begyndelsen og gennem de første universitetsår ikke mindst i at informere den danske teologiske og kirkelige verden om den nye, anti-idealistiske teologiske bevægelse i Tyskland, sådan som den udviklede sig op gennem 30'erne, men Søes altid loyale og redelige referater savnede aldrig en undertiden meget markant vurdering, som mere og mere tydeligt blev præget af Barths teologiske udvikling. Selvom Søe aldrig blev »Barth-elev«, så blev han dog med tiden *den* danske teolog, der dybest blev påvirket af Barths stadige og indædt kamp mod al form for »naturlig teologi«, hvilket Søe allerede markerede i sin konkurrenceforelæsning 1934, hvor han valgte at behandle spørgsmålet om »Tilknytningspunkter i Menneskets Væsen som Mulighedsbetingelse for Modtagelsen af Aabenbaringen«. Kampen mod »den naturlige teologi«, som Søe gennem hele sit virke aldrig

bragte til afslutning, og som Barth sammen med Søs læsning af Kierkegaard inciterede til, førte med sig, at han ikke blot måtte forholde sig kritisk til Bultmanns, Gogartens og Brunners teologiske grundsynspunkter, men også Nygrens opfattelse af det religiøse apriori og senere Løgstrups »Den etiske Fordring« og Wingrens teologi blev underkastet en skarp kritik. Søs var en stor polemiker – i mundtlig form, i diskussioner med andre teologer (og filosoffer) også en elegant, vittig og slagfærdig diskussionspartner, og hans lidenskabelige temperament, der brændte for teologiens sag, kunne af og til bryde ud i lys lue.

At påvirkningen fra Barth og fra hans enorme »Kirchliche Dogmatik«, der begyndte at udkomme 1932, ikke førte Søs ind i et ensidigt afhængighedsforhold, viste han gennem sine anmeldelser af Barths fortløbende udgivelser af sin dogmatik. Især så Søs sig nødsaget til i en anmeldelse fra 1951 i Dansk teologisk Tidsskrift at erklære og begrunde sin dybe uenighed med Barths lære om det onde. Søs lille bog om »Karl Barths Bibelopfattelse« fra 1939 er heller ikke ukritisk over for Barth.

Professor Søs forfatterskab blev stort. Det hvilede på en omfangsrig viden, som han stadig forøgede med en imponerende flid. Han har selv i forordet til sin »Religionsfilosofi«, (1. udgave 1955, tysk 1967), gjort rede for udviklingen i den teologiske problemstilling, han befandt sig i. Moderne systematisk teologi måtte for ham begynde i teologiens centrum, *dogmatikken*, hvor den radikale nybesindelse på evangeliet måtte foregå. Denne nybesindelse befordredes af Luther-renæssancen, der fandt sted i mellemkrigstiden, og af Kierkegaard-studiet, der intensiveredes i samme tidsrum, og hvor Kierkegaard blev revet ud af idealismens fortolkninger, hvilket Søs selv medvirkede til. Søs skrev da også en lille dogmatik, »Den kristne Tro« 1939, beregnet for lægfolk. Dogmatisk hævdede han den eksklusivt kristocentriske (Barth'ske) åbenbaringsopfattelse som både grundlag for og indhold i den kristne tro.

Herfra gik vejen videre frem til *etikken*, som Søs opfattede som et integreret led i dogmatikken. Derfor er hans fremstilling af »Kristelig Etik« fra 1942 (bogen er udkommet i adskillige oplag og oversat til tysk) også åbenbaringsteologisk, kristocentrisk funderet. »Kristelig Etik« blev forberedt af hans studie over »Erkendelsen og Virkeliggørelsen af det Gode« (1937), og i begge disse værker viser Søs med al ønskelig tydelighed, at selvom det fornyede Luther-studium fik betydning for nybesindelsen på evangeliet, så fik Søs vanskeligheder med Luthers opfattelse af forholdet mellem lov og evangelium, mellem verdslig og åndelig regimente eller mellem det skabte menneskeliv og Kristusforkyndelsen. Problemet hang hos Søs sammen med udelukkelsen af »den naturlige teologi« til fordel for en fremhævelse af Kristus som den eneste åbenbaringskilde. Dette betød, at loven og dermed overvejelser omkring etiske spørgsmål ikke kunne udledes af en erfaring af det gudsskabte liv. Søs blev således »tvunget« til at plædere for læren om den såkaldte tredje brug af loven. (Den findes ikke hos Luther, men derimod hos reformerte teologer som Calvin og i øvrigt også hos den ældre Melancthon. Barth var betegnende nok reformert teolog). Ifølge denne opfattelse åbenbares loven kun af det evangelium, Kristus alene bragte til orde. På grundlag af denne åbenbarede lov som norm for det kristne menneskes liv kunne Søs så udforme en kristelig materialetik. I den specielle del af etikken gives der intet område af menneskelivet, der ikke indbefattes og må styres af den åbenbarede lov. Kampen mod »den naturlige teologi« og udformningen af en speciel kristelig materialetik hang hos Søs uløseligt sammen.

Denne sammenhæng, som ofte slagordsagtig i de teologiske diskussioner blev bragt på formen »evangelium – lov« i modsætning til rækkefølgen »lov – evange-

lium«, banede til sidst vejen for *religionsfilosofien* eller for det religionsfilosofiske opgør. Udrensningen af »naturlig teologi« fra teologien førte med sig, at Søe måtte foretage en knivskarp sondring mellem en kristendomsforståelse, der springer ud af Guds åbenbaring i Kristus, bevidnet i Gammel og Nye Testamente, og en kristendomsopfattelse, der netop udfra en kristocentriske åbenbaringsteologi kunne afsløres som menneskets idealistiske eller religiøse selvhævdelses-trang. Så snart denne sondring ikke blev respekteret, løb Søes vurdering ud i en klar fordømmelse – »et klart og utvetydigt nej!« Sondringen fik dog også et andet resultat: den tænkning, der antimetafysisk, antiidealistisk og a-religiøs er blevet til uden for teologien, var for Søe berettiget og skulle tages alvorligt. Sondringen åbnede for et teologisk forlig mellem kristendom og den videnskab og filosofi, der selv kunne skelne mellem værdifri forskning og metafysisk, idealistisk eller religiøs vurdering. Hvor denne grænse inden for videnskab eller filosofi blev overskredet, kunne man imidlertid igen være sikker på, at Søe gjorde opmærksom på de fejltagelser, tænkningen da gjorde sig skyldig i. Ligesom eksistensteologien, men med andre grunde, kunne Søe med andre ord etablere en forsoning mellem kristendom og positivisme. Og det er karakteristisk, at et af Søes væsentligste argumenter mod K. E. Løgstrups humane etik bestod i, at Løgstrup havde gjort sig skyldig i den naturalistiske fejlslutning. Endvidere var det betegnende for Søe, at han ikke anså det for muligt, at den moderne fysiks komplementaritetsteori (Niels Bohr) kunne hjælpe teologien ud af en forlegenhed, når den måtte fastholde indbyrdes modstridende udsagn. – Hele Søes religionsfilosofi er ét stort opgør med enhver form for en filosofi om religionen og frem for alt en filosofi om kristendommen, men samtidig findes her hos Søe en generøs åbenhed over for den tænkning, der forsøger at overholde grænsen mellem deskriptive og normative udsagn. At Søe hermed i sin religionsfilosofi afskar sig fra et teologisk problemfællesskab med al anden filosofi og med moderne sækulariserede udtryk for kultur- og samfundsbevidsthed, var han naturligvis selv klar over. Deri bestod hans styrke i det polemiske.

I Søes filosofihistorie »Fra Renæssancen til vore Dage« fra 1945 (ligeledes udgivet i adskillige oplag) genfinder man Søes vurderingsmåde, som er afhængig af den omtalte sondring, der trækkes i kraft af den eksklusive, kristocentriske åbenbaringsopfattelse. Imidlertid er Søes filosofihistorie forbilledlig, hvad referaterne angår, der vidner om den beundringsværdige lærdom, han havde erhvervet sig, og om hans evne til at genfremstille filosofiske tankegange og tænkeformer klart og forståeligt.

Professor Søe skrev et meget stort antal tidsskriftsafhandlinger og artikler, blandt andre emner flere om Kierkegaard. Til overflod skrev han desuden en bog om »Karl Marx og Marxismen« (1951) og en om »C. G. Jung« (1965). Begge bøger er levende læsning, netop fordi Søe var åben over for filosofisk og psykologisk tænkning, der udfordrede ham til redelig forståelse, selvprøvelse og kritisk stillingtagen. Ydermere udgav han en instruktiv og spændende undersøgelse af »Dansk teologi siden 1900« (1965). Det skal også nævnes, at Søe skriftligt tog eksegetiske og bibelteologiske problemer op, foranlediget dertil af sin teologi, der stadig henviste til den åbenbaring i Kristus, bibelen bevidner. Samtidig var han også kendt som en flittig, kyndig og skarpsindig boganmelder, debattør og leder-skribent i »Kristeligt Dagblad«.*

* Angående professor Søes talrige bestyrelsesposter, formandsskaber og andre aktiviteter som f.eks. redaktør og medarbejder ved forskellige publikationer, henviser jeg til »Teologisk Stat« 1975 og »Kraks Blå Bog« 1978.

Professor Søe var en inspirerende forelæser og samlede en stor tilhørerskare. Hans tilbagevendende gennemgang af det filosofihistoriske pensum til den dagældende teologiske forprøve var ofte de teologiske studenteres første møde med denne lærer i systematisk teologi – et møde, der har ansporet mange til et grundigt studium af den systematiske teologi. I sine øvelser overbebyrdede han aldrig deltagerne, men man fik her et dybt indblik i de mange og store problemer, der optog ham. Og man kunne ikke undgå her at mærke, hvorledes den humor, der også var et særkende for hans person og hans teologi, gik i spand med hans iver for at nå frem til teologiens samlende midtpunkt, hvorfra teologiens grænse kunne tages alvorligt.

Bent Hahn

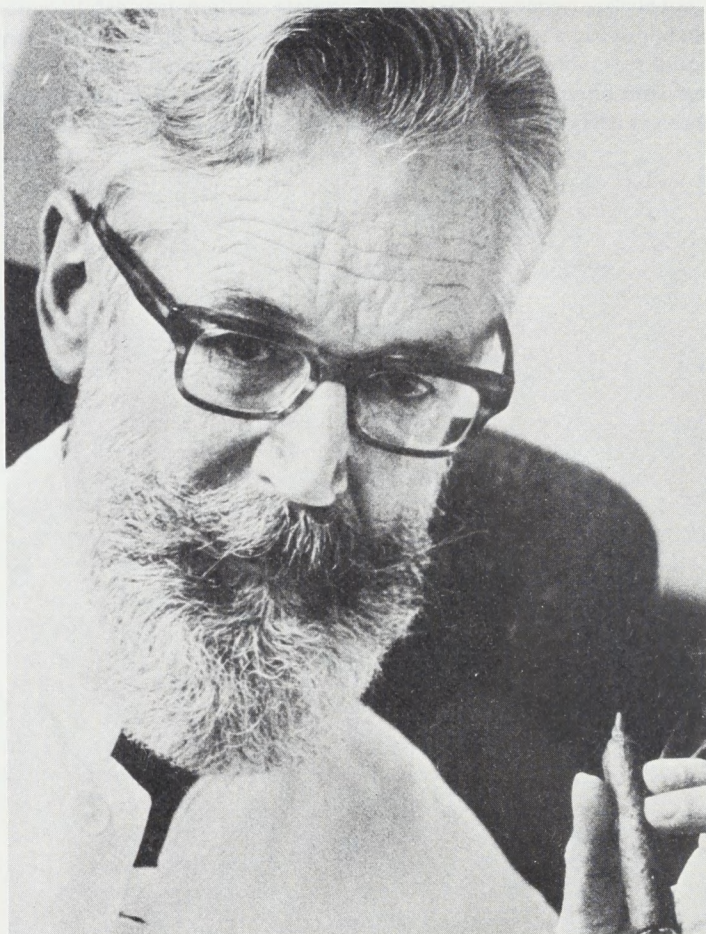
Edik C. Landhøj-Christensen, født 1921 i Helsingør, blev uddannet som læge og anatom ved Københavns Universitet. Efter at have været ansat som assistent ved Anatomisk Institut og senere som overassistent ved Anatomisk Institut, blev han i 1955 udnævnt til professor i anatomi ved Københavns Universitet. Han har været medlem af Det Kongelige Videnskabsmedicinske Selskab og af Det Kongelige Danske Lægeforening. Han har været medlem af WHO's ekspertkomité for anatomi og har været medlem af Det Kongelige Danske Lægeforenings næstformand. Han har været medlem af Det Kongelige Danske Lægeforenings næstformand. Han har været medlem af Det Kongelige Danske Lægeforenings næstformand.

I 1955 blev han udnævnt til professor i anatomi ved Københavns Universitet. Han har været medlem af Det Kongelige Videnskabsmedicinske Selskab og af Det Kongelige Danske Lægeforening. Han har været medlem af WHO's ekspertkomité for anatomi og har været medlem af Det Kongelige Danske Lægeforenings næstformand. Han har været medlem af Det Kongelige Danske Lægeforenings næstformand. Han har været medlem af Det Kongelige Danske Lægeforenings næstformand.

I 1956 blev han udnævnt til professor i anatomi ved Københavns Universitet. Han har været medlem af Det Kongelige Videnskabsmedicinske Selskab og af Det Kongelige Danske Lægeforening. Han har været medlem af WHO's ekspertkomité for anatomi og har været medlem af Det Kongelige Danske Lægeforenings næstformand. Han har været medlem af Det Kongelige Danske Lægeforenings næstformand. Han har været medlem af Det Kongelige Danske Lægeforenings næstformand.

Efter hjemkomsten var han i en kortere periode konstitueret som professor og bestyrer af Medicinsk anatomisk Institut, men forlod allerede i slutningen af 1957 igen Danmark og drog til Østen, igen på opfordring af WHO, mere direkte som professor i anatomi ved Mandalay Medical School i Burma. I 1962 var han eksendoktor i anatomi ved Universitetet i Rangoon. I 1965 blev han udnævnt til professor i anatomi ved Københavns Universitet.

Som professor var Landhøj-Christensen særlig interesseret i den makroskopiske anatomi, og han udførte her et meget forholdsvis stort arbejde ved at få lagt disse anatomier ud i den danske anatomi. I 1965 var tilgangen af materiale til

Eric Landay-Christman

Erik Landboe-Christensen

24. maj 1908–5. august 1978

Erik C. W. Landboe-Christensen var født i Gadstrup på Sjælland, men voksede op i Jylland, hvor hans far blev stationsforstander i Stilling. Han blev student fra Marselisborg Skole i Århus og begyndte straks herefter sit medicinske studium i København, hvor han tog embedseksamen i 1934.

Allerede som ung stud. med. følte han sig draget mod anatomen og efter at have passeret eksamen i anatomi med topkarakter, fik han ansættelse som demonstrator anatomiae ved Normal anatomisk Museum. Han begyndte også privat at undervise i anatomi og blev hurtigt en søgt manuduktør, som imponerede ved sin meget præcise viden om faget.

I årene efter embedseksamen søgte han uddannelse i normal og patologisk anatomi, og han modtog i 1937 universitetets guldmedalje for besvarelsen af prisopgaven i teoretisk medicin: En kvantitativ og topografisk undersøgelse af pyloruskirtlerne og de Brunner'ske kirtler hos mennesket. Fra 1937–1939 var han ansat som prosector anatomiae ved Normal anatomisk Museum for i 1942 at blive fast videnskabelig assistent og fra 1947 lektor i anatomi ved Københavns Universitet. Her og på Kommunehospitalets patologiske institut videreførte han sit guldmedaljearbejde og udarbejdede sin disputats, som han forsvarede for doktorgraden i 1944.

I 1956 fik han orlov fra sin tjenestemandsstilling for som professor i anatomi i Indonesien for Verdenssundhedsorganisationen at medvirke ved oprettelsen af et nyt lægevidenskabeligt fakultet i Medan på Nord Sumatra. Her arbejdede han i 4 år og foretog herunder studiebesøg til de anatomiske afdelinger i Øst- og Sydøstasien, foruden at han for WHO ledede en studietur til Indien for anatomer fra Sydøstasien. Han udførte i Indonesien et meget påskønnet arbejde, og han omtalte ofte disse år som de lykkeligste i sit liv.

Efter hjemkomsten var han i en kortere periode konstitueret som professor og bestyrer af Medicinsk-anatomisk Institut, men forlod allerede i slutningen af 1961 igen Danmark og drog til Østen, igen på opfordring af WHO, men denne gang som professor i anatomi ved Mandalay Medical School i Burma. I 1962 var han eksaminator i anatomi ved Universitetet i Rangoon. I 1963 blev han udnævnt til professor i anatomi ved Københavns Universitet.

Som professor var Landboe-Christensen særlig interesseret i den makroskopiske anatomi, og han udførte her et meget fortjenstfuldt arbejde ved at få lagt dissektionsøvelserne ind i faste rammer. I 50'erne var tilgangen af materiale til

anatomiundervisningen efterhånden helt standset, og de studerende måtte foretage rejser til udlandet for at dissekere. Dette var en uholdbar situation for undervisningen i København, og Landboe-Christensen besøgte derfor allerede i 1955 universiteter i Europa, først og fremmest i England med henblik på en genetablering af dissektionskurserne. Hovedsageligt ved hans indsats blev der her i Danmark ført en meget saglig propaganda for testamentariske donationer til undervisningen med et så gunstigt resultat, at dissektionsøvelserne i slutningen af 60'erne kunne genoptages i fuldt omfang, og denne undervisning synes nu sikret i en overskuelig fremtid.

Disputatsarbejdet fra 1944 bærer titlen: *The duodenal glands of Brunner in man, their distribution and quantity. An anatomical study.* Det er baseret på en meget omfattende kvantitativ-anatomisk undersøgelse, som er gennemført på mønstergyldig måde. Kirtlernes udbredning og deres tæthed blev undersøgt i alle aldersklasser, og det lykkedes også at påvise grænsen mellem mavesækkens corpus og pylorusdel på langt nøjagtigere måde end hidtil. Arbejdet blev udført med stor grundighed og kritisk sans og må betragtes som et hovedværk, der stadig citeres i litteraturen.

De nærmest følgende år blev en frugtbar tid for hans videnskab. Disputatsarbejdet blev fulgt op med et studieophold i U.S.A. i 1946-47 hos Castle ved Harvard Medical School, University of Illinois og University of Michigan med undersøgelser over dannelsesstedet for det antianæmiske princip mod pernicious anæmi; det blev bl.a. påvist, at den antianæmiske faktor næppe dannedes i de argentaffine celler, en opfattelse, som på det tidspunkt var ved at brede sig i den medicinske litteratur. Ved sin tilbagekomst til Danmark fortsatte han sine studier sammen med medarbejdere, og kirtelfunktionen i mavesækken og tolvfingertarmen blev undersøgt med en meget varieret teknik. De store opgaver, som han påtog sig ved universiteterne i Østen, stillede imidlertid for en længere periode disse undersøgelser i bero.

I de senere år kunne han igen vende tilbage til sit gamle interesseområde, og sammen med medarbejdere gennemførte han detaljerede undersøgelser over mavetarmkanalens morfologi, specielt over det finere slimhinderelief, som blev undersøgt ved scanningmikroskopi.

Som lærer har Landboe-Christensen været meget respekteret blandt de studerende; især udfoldede han sine pædagogiske evner på dissektionsstuen, hvor han kom i god kontakt med de studerende, og ved præparatfremstillingerne, hvor hans viden og grundighed rigtigt kom til sin ret. Ved forelæsningerne kunne der være noget strengt og køligt over ham, men han forberedte sig altid med den største omhu, og han havde evne til at understrege de væsentlige sider af stoffet. Igennem mange år var han den strenge eksaminator ved de mundtlige eksaminer, vel frygtet af de studerende, fordi han forlangte grundige kundskaber og præcise svar, men agtet, fordi han var retfærdig, og fordi de studerende fornemmede, at der bag ved hans kølige og formelle optræden skjulte sig menneskelighed og forståelse. Han tog initiativet til at supplere den mundtlige eksamen efter amerikansk forbillede med en praktisk prøve, den såkaldte spoteksamen, hvor de studerende på en række præparater skulle demonstrere viden om væsentlige strukturer.

Kun få af hans kolleger kom ham på nært hold. Han kunne være overordentlig skarp og sarkastisk, og han lagde ikke skjul på sine meninger. Han kunne fremkomme med stødende og sårende udtalelser, som lagde afstand mellem ham og kolleger. Dette direkte i hans udtryksmåde og væsen var så meget mere mærkværdigt, som han ellers var yderst korrekt, og fordi han selv var meget følsom og nærtagende overfor kritik. Disse forhold forårsagede en isolation, hvorunder han

sikkert selv led. Dette var beklageligt, fordi man følte, at han var så retsindig, og at der var en varme i hans sind, som blot skjulte sig bag en skal, og som det var meget svært at gennembryde for en udenforstående.

Den seneste tid af hans virken på instituttet blev ikke lykkelig. Han kunne ikke indstille sig på mange af de nye forhold, som Styrelsesloven medførte. Først og fremmest kunne han vel ikke affinde sig med, at personer uden større kendskab og kærlighed til det fag, som han elskede og anså for så vigtigt, deltog i beslutningsprocesser vedrørende undervisning og videnskabelige spørgsmål på lige fod med en sagkyndig. Han var stolt over sin store viden, og han må ofte have følt sig skuffet over, at man i de senere år ikke i højere grad gjorde brug af hans erfaringer og søgte hans vejledning.

Ved professor Landboe-Christensens bortgang har faget anatomi mistet en fremragende repræsentant. Hans viden indenfor anatomen, specielt den makroskopiske anatomi, var helt enestående, og i en årrække har mange af hans synspunkter bidraget til at præge de medicinsk-anatomiske institutter. Man vil erindre ham som en mand med holdning, tro mod sig selv og sine idealer, og der vil stå respekt om hans navn på grund af hans kunnen indenfor det fag, hvortil han viede sin tilværelse.

Erik Andreasen

C. Dahl-Iversen

Erling Dahl-Iversen

30. november 1892–13. september 1978

Professor, dr. med. Erling Dahl-Iversen døde den 13. september 1978 efter mere end 30 års virke ved Københavns Universitet. Efter embedseksamen ved Københavns Universitet i 1911 gennemgik Dahl-Iversen en kirurgisk uddannelse, først og fremmest på Kommunehospitalet i København på professor P. N. Hansens afdeling.

Den medicinske doktorgrad erhvervedes i 1925 på en afhandling over experimentelle undersøgelser af galdeveje og mavesaftsekretionen efter fjernelse af galdeblæren. Hertil følger sig mindre afhandlinger om klinisk-kirurgiske emner.

Hans lærervirksomhed ved Universitetet begyndte allerede i reservekirurgårerne på Kommunehospitalet. Den fortsatte med hans udnævnelse til prosector chirurgiae i 1934. Efter konkurrence i 1935 udnævntes han til professor i operativ kirurgi. Hans konkurrenceafhandling behandlede kønshormonernes betydning på fysiologiske og patologiske tilstande i corpus mammae. Samtidig med sin tiltræden som professor udnævntes han til midlertidig efor for Medicinsk-historisk museum indtil 1949. Han medvirkede herved væsentligt til, at kirurgiske akademi i Bredgade blev bevaret for museet. I 1941 blev han professor i klinisk kirurgi og overkirurg ved Rigshospitalets afd. C. Han holdt sit indtog på afdelingen med en tyfons kraft, i løbet af 24 timer gennemgik afdelingen en metamorfose, som efterhånden resulterede i en tidssvarende afdeling både med hensyn til tempo og kvalitet. Igennem 22 år havde han sit virke her. Igennem alle disse år ydede han en betydelig indsats som læge og som lærer. Hans kliniske virke og undervisning prægedes af hans store teoretiske viden og hans usædvanlige kliniske flair. Under ofte meget fornøjelige former og under mottoet »alt af nåde« færdedes han blandt patienter, personale og studenter.

Det operative arbejde havde hans store kærlighed, og han fortsatte ihærdigt med det til den sidste dag. På afdelingen ydede han imidlertid også en meget væsentlig indsats, selv om hans uvilje mod stuegang almindeligvis først blev overvundet i de sene eftermiddagstimer efter læsningen af Berlingske Aftenavis. Vi elever følte, at han var én af de sidste, ja måske den sidste, klassiske kliniker, som uden dybsindige spekulationer styrede lige mod målet: diagnosen.

Af frygt for en veltalenhed så udspilet, at den ikke kunne komme ud af det med virkeligheden, så luftig, at der til sidst intet kunne siges for lutter ideer, gik han helst stuegang alene og indskrænkede sig til skriftlige meningsudvekslinger med sine omgivelser. Især korresponderede han ofte med radiologerne, hvis fortsatte kliniske udvikling stadig lå ham meget på sinde.

Hans arbejdsindsats var kolossal på alle områder, på afdelingen, i undervisningen og i lægerådet, hvor han i en årrække var næstformand. Han var desuden kirurg ved Dronning Louises Børnehospital og fra 1953 til 1965 medlem af retslægerådet.

Han deltog aktivt i fakultetets arbejde, var medlem af konsistorium fra 1950–1963 og fungerede som prorektor fra 1960–1961.

Fagligt og videnskabeligt spændte hans interesser fra mave-tarmkirurgi til endokrinologi. Han har skrevet talrige afhandlinger indenfor disse områder sammen med sine medarbejdere. Blandt disse arbejder må i særlig grad fremhæves afhandlingen om biskjoldbruskkirtlernes kirurgi og problemerne omkring brystkræft. Han har også udgivet flere lærebøger i kirurgi.

Han medvirkede væsentligt til etableringen af anæstesiologien, thoraxkirurgien og plastikkirurgien her i landet.

I alle vore forhold til Dahl-Iversen har vi måttet erkende, at en oprindelig personligheds væsentligste virkning på og forhold til omgivelserne fuldbyrder sig dels i en meddelen af liv og ånd dels i en frigørelse af de i den enkelte bundne kræfter. Inspirationen kan så have været positiv befrugtende eller negativ paralyserende eller afsporende. I alle forhold nærede han altid inderst inde et intenst ønske om at lade den enkeltes oprindelige åndelige spændstighed urørt, så denne kunne besinde sig på sig selv. Slutresultatet blev under alle omstændigheder, at denne modtog hans fulde støtte udadtil som indadtil.

I 30'erne og især efter 2. verdenskrig udbyggedes hans kontakter til nordiske kirurger. Han blev straks efter sin udnævnelse til professor generalsekretær for Nordisk Kirurgisk Forening, og i 1961 præsident for foreningens kongres i København. Han knyttede også kontakter til franske, britiske og amerikanske kirurger, foruden til kirurger fra mange andre lande. Disse kontakter udbyggedes ved studierejser, kongresdeltagelser og ikke mindst ved den internationale kirurgkongres i København i 1955, hvor han var vicepræsident. I 1961 blev han også præsident for den internationale kirurgkongres i Dublin.

Han medvirkede til dannelsen af Collegium Regium Chirurgorum Daniae, International Surgical Group og af International Federation of Surgical Colleges. Han modtog i årenes løb talrige hædersbevisninger fra nordiske og andre udenlandske selskaber.

Hans virke prægedes i høj grad af hans store arbejdskraft og hans fremsynethed med hensyn til kirurgiens udvikling. Han var en betydelig kliniker, også i sin undervisning. Hans videnskabelige virksomhed var solid og omhyggelig, præget af hans store flid.

Hans internationale kontakter og relationer er næppe overgået af nogen anden dansk kirurg.

I den første tid af sit otium fortsatte han sit flittige virke. Han skrev således 2 afhandlinger om kirurgiens historie i Danmark.

Han formåede i en fremtrædende position at forene faglig dygtighed med lune, sarkasme, selvglæde og selvironi. Festlig var han og festlig vil vi mindske ham.

E. Hasner

Heening J. Andersen

Henning Jesper Andersen

19. august 1916–9. november 1978

Henning Jesper Andersen døde pludseligt under en rejse i Sydamerika den 9. november 1978 godt 2 år efter, han var gået af som professor i pædiatri og overlæge ved Børnehospitalet på Fuglebakken.

Henning Jesper Andersen var født i Vejgård ved Ålborg og glemte aldrig sin norrøjske oprindelse. Han blev matematisk-naturvidenskabelig student fra Ålborg Katedralskole 1935.

Den medicinske embedseksamen bestod han 7 år senere i 1942.

Henning Andersen var turnuskandidat ved Skive Sygehus og fortsatte som kandidat og reservelæge på medicinsk afdeling såvel i Skive som ved Statshospitalet i Sønderborg, indtil han i eftersommeren 1946 blev kandidat på Diakonissestiftelsen, der på det tidspunkt omfattede såvel medicinsk som pædiatrisk afsnit.

Henning Andersens pædiatriske uddannelse fortsatte i stillingen som kandidat ved Rigshospitalets børneafdeling i 1947–48, og derefter Børnehospitalet på Fuglebakken, hvor han var godt 1 år som kandidat. Den største del af den pædiatriske uddannelse kom dog til at falde på Dronning Louises Børnehospital, hvortil han kom i april 1949 og var ansat uden afbrydelse i 11 år, dels som 2. og 1. reservelæge og fra april 1956 som afdelingslæge. I disse år blev han også som konsulent knyttet til Ortopædisk Hospital og Fysiurgisk Hospital i Hornbæk.

Henning Andersens første videnskabelige arbejder fra 1948 drejede sig om undersøgelser over duodenalsaft bl.a. med henblik på problematikken ved pancreasfibrose, men i løbet af årene på Dronning Louises Børnehospital slog hans endokrinologiske forskningsinteresse klart igennem. Han var pioner med hensyn til cortisonbehandling af kongenit binyrebarkhyperplasi og fremlagde de første resultater i Dansk Pædiatrisk Selskab i 1952.

Han blev allerede i 1949 leder af den endokrine poliklinik ved Dronning Louises Børnehospital, et arbejde han fortsatte i alle årene, mens han var der og også efter fraflytningen i 1960 og siden med overflyttelse af samme klinik til Børnehospitalet på Fuglebakken. Den endokrine poliklinik på Dronning Louises Børnehospital har haft umådelig stor betydning for uddannelsen af pædiatriske endokrinologisk orienterede læger her i landet. Dette blev endnu mere understreget, efter at Henning Andersen i 1952 var på en studierejse i U.S.A., hvor ikke mindst hans møde og påfølgende samarbejde med Lawson Wilkins fik en helt afgørende betydning for hans kliniske og videnskabelige arbejde.

Begge disse betydelige pædiatriske endokrinologer havde først og fremmest en

klinisk opfattelse af faget kombineret med en særdeles stor viden om de fysiologiske og patofysiologiske forhold inden for barnealderens endokrinologi. Dette prægede en lang række arbejder, der foreløbigt kulminerede i Henning Andersens disputats fra 1960 om »Studies of Hypothyroidism in Children«.

Disputatsen, der baseredes på undersøgelser med radioaktivt jod (jod 131) var et pionerarbejde, og med de ret primitive forhold det ældre hospital kunne byde, et imponerende arbejde.

Isotopteknik, ikke mindst i pædiatrien, var på det tidspunkt noget sjældent anvendt, og selvfølgelig afstedkom undersøgelserne også en række debatindlæg af forskellig art, der dog alle uden vanskeligheder kunne imødegås, således at arbejdet kunne vurderes efter den store værdi, det havde.

I disse år ydede Henning Andersen også en meget betydelig indsats i undersøgelser af forskellige forhold vedrørende fosterets vækst, og hans indsats på dette område, der på dette tidspunkt og senere, manifesterede sig i tæt samarbejde med de normal-anatomiske institutter var af overmåde stor betydning for en lang række undersøgelser.

I 1960 kom Henning Andersen til Rigshospitalets børneafdeling som assisterende overlæge, og var her indtil han i oktober 1964 blev udnævnt som overlæge ved Børnehospitalet på Fuglebakken.

I disse år fortsattes arbejdet med endokrinologiske problemer, og samtidig formaliseredes hans universitetstilknytning, idet han fra februar 1960 blev lektor i pædiatri ved Københavns Universitet.

Da det lægevidenskabelige fakultet i 1971 oprettede 3 kliniske sektioner var valget af Henning Andersen som professor i pædiatri ved sektion IV med stilling knyttet til Børnehospitalet på Fuglebakken en selvfølge.

Stillingen bestred han dog kun i 5 år, indtil han i efteråret 1976 på grund af sygdom måtte fratræde stillingen på Fuglebakken.

I perioden fra 1964–1976 opbyggede Henning Andersen et endokrinologisk forskningsmiljø på Børnehospitalet på Fuglebakken af meget stor betydning. En generation af yngre danske pædiatere har her arbejdet og opnået mange gode resultater af deres undersøgelser under Henning Andersens supervision. Der blev indrettet en ny moderne ambulatoriebygning, og der blev etableret et hormonlaboratorium, således at mange af de videnskabelige undersøgelser kunne foregå på stedet.

I disse år fik Henning Andersen tiltagende interesse for fremstilling af og behandling med humant væksthormon og adskillige af hans egne og hans yngres medarbejders arbejder har ligget inden for dette specialområde.

Dette arbejde fortsatte efter Henning Andersens afsked fra universitetet i tæt samarbejde med Nordisk Insulinlaboratorium, og i den anledning deltog han fortsat i kongresser og møder, hvilket bl.a. var tilfældet, da han i Sydamerika pludselig blev ramt af sygdom, der satte en stopper for hans fortsatte virke.

Som leder af afdelinger og administrator var Henning Andersen altid meget dynamisk og yderst engageret i alt, hvad han foretog sig, noget der også har kostet sin pris, men som meget tit førte til særdeles gunstige resultater for det formål, som han støttede, hvad enten det var enkeltpersoner, institutioner eller pædiatri i al almindelighed.

Henning Andersen var en glimrende underviser, han var levende og kunne som få få sine tilhørere med. Han kunne bygge sine forelæsninger og foredrag op, således at vi alle følte, at nu forstod vi endeligt et svært problem.

Det var en egenskab, som han udnyttede med stor effekt også i studenterundervisningen. At han samtidig nærede respekt for det at undervise, fremgår bl.a.

af, at han var blandt de første der deltog i de pædagogiske kurser for det lægevidenskabelige fakultets lærere i 1971-72.

Henning Andersens arbejdskraft var meget stor, og han blev i vid udstrækning brugt af videnskabelige og faglige organisationer, han var næstformand i Dansk Pædiatrisk Selskab fra 1962 og formand fra 1965-68.

I mange år var han tilforordnet specialistnævnet og medlem af Sundhedsstyrelsens § 14-råd i pædiatri. Han var også én af grundlæggerne af European Society for Pediatric Endocrinology, et selskab der har haft uvurderlig betydning for grenspecialets store udvikling i de senere mange år.

Han var medlem af en lang række europæiske og internationale foreninger for pædiatrisk forskning, og ganske særligt havde han stor interesse i det nordiske samarbejde. I mange år var han medlem af Nordisk Pædiatrisk Selskabs styrelse, og han var en inspirerende leder af et af de første nordiske efteruddannelseskurser i pædiatrisk endokrinologi i Hornbæk i 1970.

Han blev udnævnt til æresmedlem af Nordisk Pædiatrisk Selskab i 1976 og samme år også æresmedlem af »Lawson Wilkins Endocrine Society«.

Henning Andersen var meget glad for at rejse og for at være sammen med kolleger både indenlandske og udenlandske. Meget få danske pædiatere har betydet så meget som repræsentant for faget overfor vores udenlandske kolleger.

Han havde en udtømmelig fond af anekdoter og historier, han var altid den, der elskede en glad fest, og hans hjem, som han var nært knyttet til, var altid åbent for selskabelighed, når dette måtte være.

Henning Andersens daglige arbejdsform var i reglen meget inspirerende for medarbejderne, men ind imellem kunne humøret og måske kræfterne svinge noget, således at også en række skarpe konturer kunne træde tydeligt frem.

Henning Andersen betød meget for dansk pædiatri og pædiatrisk forskning. Han var ofte i forreste linje af udviklingen, og han vil blive meget savnet inden for de mange felter, han beskæftigede sig med.

J. C. Melchior

L. Rydberg

Erik Rydberg

22. november 1891–25. november 1978

Erik Wilhelm Rydberg var født i Stockholm som søn af afdelingschef Knut Rydberg og Eva, f. Holberg. Efter to års ansættelse i en bank i Stockholm tog Rydberg studentereksamen i 1910, studerede humaniora det følgende år, gik derefter over til medicin og gennemførte sine studier ved Karolinska Institutet. Efter at være blevet medicinsk kandidat i 1918 blev han ansat som amanuensis ved Karolinska Institutets Fysiologisk-kemiska Institution i to år. Derefter fuldførte han sine studier og blev medicinsk licentiat i 1922.

Efter eksamenen fik Rydberg først 3½ års uddannelse på Sabbatsbergs Sjukhus i Stockholm, Länslasarettet i Sala og Serafimerlasarettet i Stockholm. Fra 1926 uddannede han sig i obstetrik og gynækologi på Stockholms Stads Barnbördshus og Sabbatsbergs Sjukhus i Stockholm. Fra 1932 ledede han selvstændigt den provisoriske fødeafdeling på Sabbatsbergs Sjukhus.

I 1932 disputerede Rydberg for doktorgraden på Lunds Universitet og fik karakteren *cum laude* for afhandlingen og *cum insigniori laude* for forsvaret. I 1933 blev han udnævnt til docent i obstetrik og gynækologi ved Karolinska Institutet.

Under sin ansættelse i Stockholm skrev Rydberg seks artikler om fødselsbetingede intracranieelle blødninger hos nyfødte børn, og disse arbejder afsluttedes med hans doktordisputats: »Cerebral injury in new-born children consequent on birth trauma; with an inquiry into the normal and pathological anatomy of the neuroglia«. Under udarbejdelsen af disse arbejder vakte Rydbergs interesse for fødselens mekanisme, og denne interesse bevarede han resten af livet. Yderligere skrev han to andre artikler: »Fall av tetanus vid abort« og »Om hirsutism; med redogörelse för 2 fall av sjukdommen vid ovarieltumörer«.

I de arbejder, der førte til disputatsen, og i selve denne koncentrerede Rydberg sig om de intracranieelle fund, hjernelæsioner og de mikroskopiske fund i hjernen, specielt i neurogliavævet, der kan forefindes hos barnet som følge af det stress, fosteret bliver udsat for under den vaginale fødsel og efterfølgende hurtige omstilling til selvstændigt liv. Stresset under fødselen skyldes dels mekanisk påvirkning som følge af de anatomiske forhold, dels forstyrrelser i iltoptagelsen og kuldioxydaftigten som følge af nedsat blodcirkulation og mekanisk tryk. Straks efter fødselen kan forstyrrelserne yderligere forværres som følge af manglende eller mangelfuld respiration og blodcirkulation. På grundlag af sine patologisk-anatomiske fund viste Rydberg, at de intracranieelle blødninger og de fødselstraumatiske fund ofte førte til typiske kliniske billeder, der tillod en diagnose, mens de

andre gange ikke havde fremkaldt symptomer, der tillod en diagnose intra vitam. Hans terapi over for de typiske kliniske billeder var blodtransfusion.

Da professor ved Københavns Universitet, dr. med. Svend Aage Gammeltoft i 1934 tog sin afsked på grund af sygdom, blev lærestolen i fødselsvidenskab, kvindesygdomme og nyfødte børns sygdomme samt chefstillingen på Rigshospitalets fødeafdeling A og gynækologisk afdeling I ledige. Efter ansøgningsfristens udløb var der indkommet fem ansøgninger, heriblandt Rydbergs. Det af det lægevidenskabelige fakultet nedsatte udvalg indstillede, at der blev afholdt konkurrence mellem de fem ansøgere. Denne indstilling tiltrådte fakultetet, samtidig med at det foreslog medlemmer til en konkurrencekomité. Fakultetet foreslog endvidere, at konkurrencen for hver af ansøgerne kom til at bestå i to forelæsninger over et selvvalgt emne, en klinisk forelæsning over en gynækologisk patient med 24 timers forberedelse, en klinisk forelæsning over en obstetricisk patient med ca. 3 timers forberedelse og endelig en forelæsning over et obstetricisk emne fælles for alle konkurrencedeltagerne med 24 timers forberedelse. Konsistorium og undervisningsministerium tilsluttede sig indstillingen, og konkurrencen blev afholdt i dagene 27. marts–6. april 1935, efter at lodtrækning havde bestemt deltagernes rækkefølge.

Rydberg holdt to forelæsninger over sit selvvalgte emne »Førlossningens mekanik«, og her redegjorde han blandt andet for den rolle, fosterhovedets form spiller. Forelæsningen over emnet fælles for alle deltagere hed »Det abdominale Kejsersnit sammenlignet med andre Førøsningsmetoder« og holdtes den sidste dag efter tur. Allerede samme dag forelå konkurrencekomiteens énstemmige indstilling af Erik Rydberg. Han tiltrådte den 1. september 1935, men foreløbig kun som konstitueret i embedet, da han var svensk undersøgt. Undervisningsministeriet var imidlertid sindet at indstille ham til kgl. udnævnelse, når han havde erhvervet dansk indfødsret. Den kgl. udnævnelse fandt sted den 29. juli 1936 med tilbagevirkende kraft fra den 1. maj at regne.

Som andre chefer fik Rydberg mange opgaver at varetage i de 26 år, han sad som chef. Han var stærkt interesseret i studenterundervisningen, holdt udmærkede katedrale forelæsninger, og disse blev nedskrevet af studenterne, duplikeret og udgivet. Han var eneansvarlig for undervisningen og eksaminationen i obstetrik og gynækologi af landets vordende læger, indtil der fra 1954 også kunne tages eksamen ved Århus universitet. I undervisningen havde han hjælp af de underordnede læger, specielt 1. reservelægen og fra 1946 desuden afdelingslægen, men eksaminationen var han de første fem år ene om, og det var en stor byrde med det stigende antal studenter, 133–200 pr. år. I 1940 fik han en lektor til hjælp og i 1956 endnu en.

En lærebog for studenterne skrev Rydberg ikke, derimod skrev han i 1947 og 1954 henholdsvis en Obstetrik og en Gynækologi for praktiserende læger. Disse to bøger udkom som »Særtryk af Medicinske Specialer i Lægepraksis«, og de var særdeles vel egnede til formålet.

Rydberg drev sin afdeling med stor omhu, ville være og var orienteret om hver enkelt patient og var altid til disposition. Han var yderst retscaffen og en udmærket lærer for de ansatte, både hvad angik den daglige klinik og de videnskabelige opgaver, og han fulgte med interesse sine tidligere medarbejdere. Han havde stor tiltro til sine medarbejders redelighed i de videnskabelige opgaver, de syslede med. Det var derfor et hårdt slag for ham, da han opdagede, at en af dem havde snydt ham. Trods det prestigetab, han følte, han herved havde lidt, skånede han ikke sig selv, men fik sagen taget op og undersøgt til bunds, til trods for den sensation han vidste, den ville fremkalde – og som den fremkaldte.

Rydbergs videnskabelige indsats faldt først og fremmest inden for behandlingen med de overordnede seksualhormoner og inden for fødselens mekanik. Efter at Løvens kemiske Fabrik havde fremstillet de overordnede seksualhormonpræparater »Antex« og »Physex« (udvundet henholdsvis fra gravide hoppers serum og gravide kvinders urin), blev Rydberg fra 1936 en af pionererne i brugen af disse inden for klinikken. Senere opstillede han sammen med medarbejdere behandlingsprincipper for brugen af disse hormoner ved amenorrhoe, visse blødningsforstyrrelser og funktionel sterilitet. Under disse arbejder blev Rydberg i 1948 – som den første – opmærksom på, at en på et objektglas udstroget dråbe af slimen fra cervix uteri omkring ovulationstidspunktet mikroskopisk viste en massiv bregnebladslignende krystallisation.

Efter at have bragt den gonadotrope hormonbehandling i faste rammer vendte Rydberg tilbage til sin anden store interesse, fødselens mekanik, og koncentrerede sig om den normale baghovedpræsentation. Han konstruerede en række modeller af fosterhovedet og fødselskanalen, optog røntgenbilleder under fødselen og foretog en række matematiske udregninger. Det lykkedes ham hermed at vise, at de bevægelser, hovedet foretager under sin passage gennem fødselskanalen, hovedsagelig er bestemt af hovedets form og formen, elasticiteten og plasticiteten af fødselskanalens vægge. I 1954 kronedes dette tidkrævende arbejde med udgivelsen af hans bog »The Mechanism of Labour«, i hvilken han dels gennemgår tidligere tiders opfattelser om fødselens mekanik, dels fremfører beviser for sin teori baseret på sine røntgenundersøgelser og de sindrigt konstruerede modeller. Den kendte amerikanske obstetriker Nicholson J. Eastman karakteriserede forfatteren blandt andet ved følgende: »The distinguished author of this volume, a world authority on obstetrics, speaks from a vast background of study and experience. The views he sets forth in this volume are based on a rich knowledge of the literature and are documented by extensive new experimental work«. Om bogen skrev han blandt andet: »It is the most extensive and scholarly survey of the mechanics of labor which has appeared in many years and for any teacher of obstetrics it is an essential book to own«. Senere havde Rydberg den glæde at blive indbudt af en anden af de kendte amerikanske obstetrikere J. P. Greenhill til at skrive et kapitel om »Mechanism of Labor in Cephalic Presentation« i dennes store og udbredte lærebog: Obstetrics.

Rydberg var nu blevet så fascineret af røntgenoptagelsernes muligheder, at han i 1956 gik i gang med stereoskopiske røntgenundersøgelser. Ved hjælp fra forskellige fonds fik han efter sine egne planer opbygget et stereoskopisk røntgenapparat og et stereoskop. Han fik herved mulighed for at bedømme pelvis og foster tredimensionalt. Ved forskellige måleinstrumenter og en lang række matematiske udregninger lykkedes det ham at måle de forskellige bækkendiametre nøjagtigt, og ved hjælp af det stereoskopiske billede kunne han afgøre den enkelte patients bækkentype og dets rummelighed. Under fødselen kunne han tredimensionalt følge den ledende fosterdels bevægelser ned gennem fødselskanalen; ved hovedpræsentationer hovedets accommodation, graden af kranieknoglernes overskydning og den eventuelle impression på disse. Det er et imponerende arbejde, Rydberg her har udført, og dets videnskabelige værdi med hensyn til fødselens mekanik ved normale og let forsnævrede bækkener er uomtvistelig. Derimod er den stereoskopiske røntgenundersøgelse ikke egnet i den daglige rutine, da den kræver den yderste ekspertise. Om disse stereoskopiske røntgenundersøgelser udgav Rydberg i sit otium det meget smukke værk: »An Atlas of Stereoscopic X-Ray in Obstetrics« (1969), bestående af tekst og stereoskopiske røntgenbilleder samt en binocle, der muliggør at se billederne stereoskopisk.

Under dette atlas' udarbejdelse kom Rydberg ind på øjets kinematik, og han skrev i 1964 en artikel herom. Han anfører, at Listings lov blot er et billedlig udtryk for den geometriske sammenhæng mellem to af øjets fixationsstillinger, mens loven ikke giver oplysning om den bevægelse, øjet faktisk foretager for at indtage den nye fixationsstilling. Rydberg betragter denne bevægelse som bestående af to komponenter, dels en rotation om en axe vinkelret på synslinien, dels en rotation omkring synslinien som axe. Ved hjælp af sfærisk geometri kan kinematikken udtrykkes i bestemte formler. Sluttelig afbilder han en selvkonstrueret model, hvorved øjets bevægelser kan anskueliggøres.

Rydberg var i flere tilfælde foregangsmand her i landet for indførelsen af behandlingsmæssige fremskridt. Således introducerede han i 1938 kvælstofforiltetarkosen ved fødsler. Mens han i sin disputats fra 1932 havde foreslået at behandle de nyfødte børn med typiske symptomer på intracranial blødning med blodtransfusion, fremlagde han i 1941 sine resultater ved brugen af Bartons tang til hurtigt og relativt skånsomt at afslutte langvarige og vanskelige fødsler. De hidtil her i landet anvendte tangmodeller var mindre egnede eller uegnede, og ikke sjældent stod kun perforation af fosterhovedet tilbage. Vanskeligheden ved tangforløsningsen i sådanne tilfælde lå i, at fosterhovedet stod halvhøjt og uroret. Den af Barton genialt konstruerede tang var derimod særdeles egnet. Den for os i dag naturligste løsning, kejsersnittet, veg man tilbage for på grund af den store mødremortalitet. Først efter at man havde fået kendskab til den udvikling, der var sket under anden verdenskrig med hensyn til operationer og postoperativ behandling, ændredes billedet for kejsersnittets anvendelse, og Rydberg var ikke sen til at udnytte dette. Allerede fra 1946 steg kejsersnitfrekvensen på hans afdeling fra den hidtidige $\frac{1}{2}$ –1 % til det tredobbelte for i hans sidste år at ligge på ca. 8 %.

Da vor første »Lov om Foranstaltninger i Anledning af Svangerskab m.m.« af 18. maj 1937 (dvs. loven om legal svangerskabsafbrydelse) skulle revideres, blev Rydberg medlem af den af justitsministeriet den 9. januar 1950 nedsatte kommission. Under kommissionsarbejdet viste det sig hurtigt, at Rydbergs synspunkter lå langt fra de øvrige medlemmers, hvorfor han fremkom med en mindretalsbetænkning, en betænkning som de øvrige medlemmer kraftigt gik imod. I denne betænkning giver han først en historisk redegørelse for de forskellige folkeslags og religioners syn på abortiva, abortprovokation og ihjelslæen eller udsættelse af de nyfødte børn siden 2500 f. Chr. Dernæst gennemgår han den gældende lovs indikationer, som han mener, de burde tydes, hvilket er i modstrid med den måde, de efterhånden blev tydet på. Rydberg var (og forblev) en modstander af abortprovokation undtagen på de indikationer, der var gældende efter loven af 1937, og under forudsætning af, at disse blev taget seriøst, hvad han ikke mente, de var blevet i det sidste decennium. Indikationerne var blevet udvidet langt ud over, hvad der var hjemmel for i loven, idet den medicinsk-sociale indikation var kommet ind ad en bagdør. Rydbergs eget forslag var, at indgrebet kun skulle være tilladt på de rent medicinske, de eugeniske og de etiske indikationer, såfremt man ville give fosteret en reel retsbeskyttelse. Han var klar over, at hans forslag betød et definitivt brud med hele den praksis, der nu var oparbejdet. Hvis folketinget skulle mene, at de principper, der hidtil havde været normgivende for lovgivningen, skulle opgives, måtte konsekvensen heraf efter Rydbergs mening blive fri abort, hvor afgørelsen blev lagt i kvindens egne hænder; men han pointerede udtrykkeligt, at det *ikke* var hans forslag.

Rydberg var medredaktør af *Acta obstetricia et gynaecologica scandinavica* til sin afgang i 1962 og medlem af The International Editorial Board of *Excerpta*

Medica, Section X til sin død. Han var formand i Foreningen for Gynækologi og Obstetrik 1937–1939, korresponderende medlem af The American Society for the Study of Sterility, af Deutsche Gesellschaft für Gynäkologie og af Société Française de Gynécologie; endvidere æresmedlem af Sociedad de Obstetricia y Ginecologia, Buenos Aires og The Egyptian Endocrinological Society samt medlem af Kungl. Fysiografiska Sällskapet i Lund. I 1967 modtog han hædersgaven fra generalkonsul Ernst Carlsens fond.

Den sidste halve snes år formørkedes Rydbergs liv af en tiltagende synsned-sættelse, og til sidst havde han kun lyssansen tilbage.

Rydberg blev i 1923 gift med Bodil Westergaard, datter af professor, dr. jur. et polit. Harald Westergaard og hustru Lucie Bolette, f. Blædel. De var hele livet meget nært knyttet til hinanden og levede i et lykkeligt og særdeles harmonisk ægteskab. Fru Rydberg var ham hele livet en uvurderlig støtte. Ægteskabet var barnløst.

Dyre Trolle